

УДК 327+355

Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, науковий центр Повітряних Сил
Антонов А.В., Бзот В.Б., Жилін Є.І.

УКРАЇНО-РОСІЙСЬКИЙ ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕДУМОВИ ТА ЗМІСТ АГРЕСІЇ

ЧАСТИНА 1. СУТНІСТЬ НОВОГО ФОРМАТУ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ, ЙОГО ВОЄННО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ХАРАКТЕРНІ РИСИ І ОЗНАКИ

В статті розглянуто та проаналізовано світові тенденції розвитку сучасного військового мистецтва на фоні перетворень і еволюції концептуальних засад міжнародної політики в сфері безпеки. Висвітлені загальні засади ведення війн четвертого покоління, їх характерні риси та ознаки. В статті зроблено висновки щодо впливу сучасних поглядів на ведення війн на можливий характер існуючих та майбутніх збройних конфліктів.

Ключові слова: збройний конфлікт, війни четвертого покоління, відсіч агресії.

Вступ

Відверто недолуга та злочинна політика попереднього воєнно-політичного керівництва держави в сфері національної безпеки і оборони протягом останніх років призвела до зміни влади в нашій країні в силовий спосіб, порушення територіальної цілісності та суверенітету України, розпалювання воєнного конфлікту з Російською Федерацією та окупації і анексії нею частини території нашої країни, лавиноподібної актуалізації загроз подальшого розколу країни, ініціювання внутрішнього збройного (громадянського) конфлікту, інтенсифікації загроз терористичного характеру, загострення криміногенної обстановки та систематичного порушення прав і свобод людини і громадянина в південно-східному регіоні країни.

Нерозуміння сутності і нездатність реагування вищого воєнно-політичного керівництва держави на загрози сучасних воєнних конфліктів четвертого покоління (або конфліктів пост-Вестфальського типу), разом з безсистемністю та незавершеністю більшості реформ в галузі нацбезпеки та оборони, знищенням протягом усього часу незалежності бойового потенціалу ЗС, вимиванням кадрового керівного складу ЗС, відсутністю керівників на всіх рівнях системи управління, що здатні приймати рішення, впроваджувати їх у життя і відповідати за наслідки, перетворенням мистецтва управління з мистецтва прийняття рішення на мистецтво очікування та ретрансляції наказів, а також вимивання та деградація воєнно-наукових кіл, нездатність їх запропонувати реальні та дієві шляхи забезпечення націона-

льної безпеки дозволили агресору отримати стратегічну ініціативу та призвели до нав'язування ним найбільш кривавого та небажаного сценарію опосередкованої (скритої) агресії шляхом розпалювання внутрішнього збройного конфлікту.

Хоча більшість воєнних експертів і відзначає інноваційність формату Російсько-Українського воєнного конфлікту та новітні підходи до здійснення агресії з боку РФ, слід зазначити, що засади і принципи воєнного конфлікту нового покоління не є російським «ноу-хау». Більш того характерні риси і ознаки таких воєнних конфліктів вперше були визначені ще 25 років тому, а протягом останніх чверть століття принципи і засади їх ведення отримали значний розвиток та воєнно-наукове обґрунтування, і були впроваджені в доктрини, засади, настанови і бойові статuti армій більшості країн світу.

Воєнно-політичне керівництво РФ лише в другій половині 2000-х років виявило, що вони опинилися в ар'єргарді світового воєнного мистецтва і прискореними темпами розпочали реорганізацію (трансформацію) власних збройних сил та усього сектору нацбезпеки і оборони за «західною» моделлю. Хоча цей процес за об'єктивними причинами є досить тривалим, проте перші результати наочно продемонстрував вже у 2008 році Російсько-Грузинський конфлікт. В 2014 році перевага в методах та принципах ведення війни призвела до знищення Російською Федерацією майже 20-ти тисячного угруповання військ України в Автономній Республіці Крим без будь яких втрат з боку агресора та до ініціювання та розпалювання ним внутрішнього збройного конфлікту на території сходу України. Воєнно-політичні кола РФ продемонстрували здат-

ність до швидкого вивчення передового світового досвіду, його узагальнення, адаптації та впровадження в практику, в той час як злочинна недбалість та саботаж з боку воєнно-політичного керівництва України призвели до неготовності воєнної організації держави до відбиття агресії.

В рамках циклу статей буде наданий загальний опис сутності нового формату воєнних конфліктів, воєнно-теоретичні засади, характерні риси і ознаки змін у воєнно-політичній сфері в світі; буде наведений воєнно-практичний зміст трансформаційних перетворень в галузі нацбезпеки і оборони в провідних країнах світу; та буде проаналізований перебіг воєнного конфлікту між Україною і РФ, визначені причини поразки України на перших етапах конфлікту.

Зокрема в першій статті буде здійснений аналіз та узагальнення досліджень західних науковців та експертів в галузі стосовно еволюційних процесів в розвитку війни як соціального явища; загальних принципів та засад збройного протистояння у сучасних війнах; еволюції форм і способів ведення воєнних та бойових дій в сучасному збройному протистоянні.

Еволюція воєнного конфлікту як соціального явища (війни 4 покоління)

Соціально-економічні й суспільно-політичні зміни, що відбулися у світі в другій половині 20-го століття, їх складний та динамічний характер, а також супутній їм науково-технічний прогрес призвели до кардинальних змін безпекового середовища та відповідно до змін у поглядах на засади і принципи ведення війн. Характерними рушійними рисами (чинниками, процесами) цих змін є [2]: розвиток сучасних технологій (в першу чергу в інформаційно-комунікаційній сфері), процеси глобалізації у всіх сферах життя суспільства, формування багатополлярної моделі світоустрою, перерозподіл і боротьба за сфери впливу між новостворюваними та старими центрами впливу, загострення боротьби за енергетичні та продовольчі ресурси, розповсюдження та застосування у конфліктах зброї масового ураження, глобальні кліматичні зміни, інтенсифікація природних і техногенних катастроф, загострення протиріч у демографічних процесах у різних регіонах, між релігійними, етнічними групами, посилення міграційних процесів, широке розповсюдження таких явищ як міжнародний тероризм, піратство, транснаціональна організована злочинність, тощо. За своєю сукупністю ці процеси визначають перехід до якісно (концептуально) нового стану у світовій політиці в сфері міжнародної безпеки та до формування нової моделі світоустрою.

В той же час, зміна основ міжнародної політики відповідним чином вимагає і еволюції в сфері воєнних конфліктів та в принципах збройної боротьби. Сучасна наукова думка вже не обмежує термін «війна» (точніше воєнний конфлікт) його частковим випадком - «збройним конфліктом». Так само і збройна боротьба вже не розглядається як основна форма ведення війни, а перемоги в боях і військова міць - як необхідна умова перемоги у ній. Не заперечуючи збройного протистояння, війни нового покоління тепер більш повно охоплюють всі аспекти життя суспільства, залученого в конфлікт. За висловлюванням Д. Рамсфелда в ході його доповіді в конгресі у 2002 році за часів головування у міністерстві оборони США: «...ми спостерігаємо появу нового поля бою ... конфліктів іншого типу ... У найближчому майбутньому нам належить вирішити два важливих завдання: здобути перемогу в боротьбі з тероризмом шляхом ліквідації мережі терористичних організацій, а також здійснити підготовку до зовсім іншої війни - війни, яка буде різуче відрізнятися не тільки від воєн минулого століття, а й від тієї нової війни з тероризмом, яку ми ведемо в даний час» [1].

Вперше концепція воєн нового покоління була запропонована в 1989 році в рамковій аналітичній статті «Мінливий лик війни: на шляху до четвертого покоління», що була опублікована в «Газеті морської піхоти США» [3]. Автори, проаналізувавши історичний період розвитку світової цивілізації починаючи з формування т.зв. «Вестфальської» системи міжнародних відносин в 1648 році (коли припинилися релігійні війни в Європі й основними гравцями у полі світової політики стали винятково національні держави), дійшли до висновку, що військова наука переживає черговий виток свого розвитку і переходить до якісно та концептуально нового стану: воєн нового (четвертого) покоління (4GW - The 4th Generation War). У цілому ряді подальших публікацій і досліджень ця тема була розвинена і доповнена [4-10]. Розглянемо коротко запропоновану класифікацію поколінь воєн.

Війна першого покоління віддзеркалювала лінійну тактику перших масових армій та першої вогнепальної зброї. У рамках першого покоління воєн не існувало оперативного мистецтва як поняття, хоча воно практикувалося окремими полководцями. Перемога у війні досягалась знищенням армії противника в одній або кількох генеральних битвах. Вищого розвитку війни першого покоління досягли в епоху наполеонівських воєн.

До другого покоління сучасна західна наука відносить всі «війни на виснаження» індустріальної епохи: від громадянської війни в США до Першої світової війни включно. Відбулося формальне доповнення лінійної тактики оперативним мистецтвом,

що вперше було здійснене в прусській армії. За рахунок широкого і масованого застосування групових засобів ураження (артилерії, кулеметів, авіації, тощо), масована вогнева міць прийшла на заміну військовій масі. Перемога у війні досягалась знищенням військово-економічного потенціалу противника шляхом його виснаження в ході збройного протиборства (війни на виснаження).

Трете покоління воєн – це маневрена «механізована» війна, що стала відповіддю на нарощування використовуваної на полі бою вогневої потужності. Ведення бойових дій ґрунтувалося на обході й проникненні в тил противника з метою позбавлення його здатності до опору, а не на прагненні наблизитися й знищити його. Роль основи оперативного мистецтва поступово перейшла від фактора місця до фактора часу. Досягнення цілей війни забезпечувалось знищенням військово-економічного потенціалу противника шляхом захоплення чи знищення воєнно-промислової бази, резервів, шляхів сполучення, інфраструктури, тощо.

Кінець 20-го, початок 21-го століття охарактеризувався новим етапом у розвитку воєнного мистецтва – появою воєн нового (4-го) покоління, що на сьогодні домінує в думках західних військових і політичних аналітиків, прогнозистів і футурологів, культурологів і військових істориків. Характерними рисами нового покоління конфліктів є [3,11]:

а) метою війни стає не фізичне знищення противника або тільки його збройних сил, а досягнення його внутрішнього колапсу та системоруїнування шляхом атаки на соціум та політикум, примушення його до відмови від подальшого опору різними (в тому числі та у більшій мірі не військовими) способами, як то руйнування культурного середовища і інфраструктури, порушення управління, втрата довіри до національних та військово-політичних лідерів, придушення волі до боротьби, виведення з ладу енергетичної й промислової бази й ін. При цьому не обов'язково починати відкриту воєнну агресію проти противника. Натомість можна використовувати протиріччя противника з його сусідами для розв'язування між ними конфлікту, результати якого будуть вигідні організатору. Або використати внутрішньополітичні протиріччя та нестабільність для формування руху опору та громадянського конфлікту (наприклад, події т.зв «арабської весни» на Близькому Сході та на півночі Африки, в ході якої практично без застосування воєнної сили були зміщені нелояльні агресорам режими в цілій низці країн). Іншими інструментами агресії можуть бути встановлення економічної блокади (як у випадку з Кубою або Іраном), здійснення тиску через міжнародні інституції, такі як ООН чи НАТО. Невід'ємними атрибутами воєн 4-го покоління стануть використання новітніх технологій, в першу чергу інфор-

маційно-комунікаційних (як-то соціальних мереж) для залучення та втягування у конфлікт ангажованих соціальних груп, спільнот, здійснення кібератак патріотично налаштованими хакерами, ведення витонченої психологічної боротьби за допомогою маніпуляції засобами масової інформації. Заклики щодо поширення демократії та захисту прав людини стануть достатніми приводами для розв'язання конфлікту, а телевізійні репортажі з місць бойових дій дозволять сформувати потрібний інформаційний фон і стануть зброєю не менш потужною, ніж високоточні засоби ураження. Соціальні мережі вже стали надзвичайно ефективнішою та живучою системою управління та інструментом нарощування внутрішнього конфлікту, а терористи-смертники й наркотики – за образним висловленням авторів концепції війн 4-го покоління – «міжконтинентальними балістичними ракетами для незаможних»;

б) полем бою для війни четвертого покоління стане все суспільство противника цілком. При цьому розмиваються кордони між миром і війною аж до повного зникнення, а поняття поля бою, лінії фронту, стратегічного тилу в сучасному розумінні зникне. Удар може бути нанесений по будь-яких вразливих об'єктах противника. Зникне розходження між «військовими» і «цивільними» об'єктами, їх будуть ділити тільки на більш і менш важливі: як-то «об'єкт-ціль» і «об'єкт-не ціль». При виборі цілей основним критерієм стане не його військово значення, а важливість об'єкта для здатності суспільства противника до боротьби й організованого опору як у матеріальному, так і в ідеологічному та духовному плані, для збереження бойового духу і єдності суспільства, як це відбувалося, наприклад в ході агресії в Лівії чи у Південній Осетії, де основними цілями воєнних ударів були вище воєнно-політичне керівництво режимів, елементи транспортної, енергетичної, соціальної, інформаційної інфраструктури, тощо. При цьому вплив на ці об'єкти може бути не тільки прямий та летальний, а й опосередкований і нелетальний;

в) однією з головних відмінностей від воєн попередніх поколінь буде те, що принаймні одна зі сторін у боротьбі може бути не армією (силою), організованою й діючою під контролем національного уряду, а збройними формуваннями, підконтрольними над- і суб- національним, релігійним, політичним і іншим організаціям та формуванням, у тому числі терористичного характеру – як то, наприклад, оголошена США війна Аль Каєді та іншим терористичним організаціям;

г) зазнають змін форми і способи ведення збройної боротьби, зокрема постулюється принцип «перемога без управління». Масштаб, інтенсивність і темп операцій будуть настільки високі, що їх буде важко або неможливо контролювати в рамках кла-

сичної системи управління директивного типу, і таким чином усе більше операцій буде проходити в т.зв. «сфері хаосу». Актуалізується потреба в реорганізації системи військового управління й приведення її до норм і вимог систем управління адаптивного й генеруючого типів з горизонтальними й мережевими структурами управління з декількома універсальними центрами прийняття рішень;

д) різко зросте значення маневреності в сучасних воєнних і бойових діях, а масування живої сили й техніки стане недоліком і буде зустрічатися набагато рідше, оскільки в нових умовах створює зручну й велику ціль для ураження потужними високоточними вогневими засобами противника. Передбачається, що в цій ситуації для підрозділів і частин буде характерна децентралізована, різноманітна та нешаблонна тактика бойової чи то «вовчої зграї». Критично важливого значення набуде також інформаційний ресурс в сучасному бою, який стане запорукою успіху при досягненні мети бою, операції, війни;

е) «розосередження сили» зажадає зниження залежності частин і підрозділів від централізованої системи постачання й бойового забезпечення. Вони повинні довго вести бойові дії автономно, покладаючись лише на власні сили, підручні засоби й трофейні ресурси. Самі підрозділи будуть невеликими, але універсальними загонами (чи то кластерами), що включають різні види озброєння й техніки, кваліфіковані кадри різних спеціальностей;

ж) величезного значення набуває в нових умовах підготовка окремого бійця професійних збройних сил (бойового оператора). Для комбатантів воєн нового покоління будуть характерні ініціативність і індивідуалізм, інші в порівнянні з існуючими морально-етичні цінності (що дозволяють спокійно вражати об'єкти культури і цивільної інфраструктури). Слухняні виконавці будуть змінені в збройних силах нового зразка ініціативними й розуміючими цілі й

загальний план операцій, не потребуючими детального керівництва кожною їхньою дією грамотними бійцями-професіоналами.

Таким чином теорія «війни четвертого покоління» заснована на уявленні про те, що перевага політичної волі при правильному й всебічному використанні сили й наявних ресурсів, а також вразливостей противника, здатні забезпечити розгром навіть переважаючого по економічній і військовій міці ворога. На відміну від воєн попередніх поколінь, вона не націлена на досягнення перемоги шляхом розгрому збройних сил противника або знищення його воєнно-економічного потенціалу, а збройна перевага не розглядається достатньою й необхідною умовою перемоги у війні. Замість цього передбачається безпосередній вплив на свідомість і волю суспільства залученого в конфлікт та осіб, що приймають рішення, руйнація їх політичної волі, використання всіх наявних можливостей і засобів впливу для того, щоб змінити політичне положення противника, переконуючи його вище військово-політичне керівництво у тому, що їх стратегічні цілі або недосяжні, або їх досягнення нерозмірно дороге. При цьому сучасна агресія може здійснюватися як зсередини, так і ззовні та приймати різноманітні форми.

Дослідники і експерти, що запропонували та розвинули концепцію воєн четвертого покоління [4-10] зазначають, що хоча ця концепція вже перейшла з площини теоретичних наробіток в практичну сферу реалізації, - перехідні процеси між поколіннями воєнних конфліктів є взаємопересічними й досить тривалими. У коротко- та середньостроковій перспективі в різних регіонах світу одночасно можуть відбуватися війни і конфлікти, притаманні одразу трьом поколінням (від другого до четвертого). Проте у довгостроковій перспективі передбачається, що питома вага конфліктів четвертого покоління стане домінуючою (Рис. 1) [10]

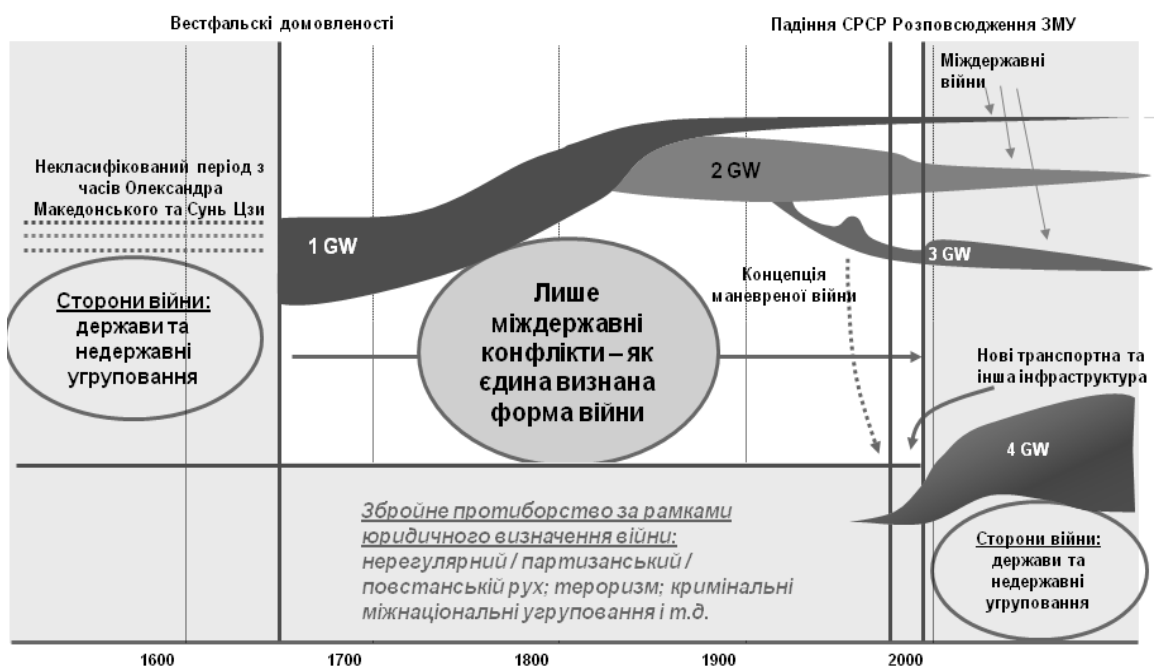

Рис. 0 – Часові рамки розквіту та занепаду поколінь воєн. Минуле та прогноз

Також відзначимо, що еволюція військового мистецтва викликана не стільки зміною змістовної частини поняття «війна», а більшою мірою зміною «вагових коефіцієнтів» його складових. У цілому описуючи сутність «війни четвертого покоління» можна скористатися цитатою одного з послідовних прихильників та апологетів теорії війн четвертого покоління, військового експерта, полковника Томаса Хеймса [7]: «Цей тип війни не є чимось «новим» або «несподіваним», він розвивається протягом останніх 70 років». Тобто всі характерні риси воєн нового покоління не є принципово новими, всі вони в тій чи іншій мірі мали місце в попередніх поколіннях воєн: як спливаючої епохи індустріального суспільства, так і у війнах більш ранньої епохи - тієї, яка не потрапила в градацію «поколінь війни» у сучасній західній військовій науці. Проте саме в сучасних війнах і збройних конфліктах вони здобувають характер системних і характерних, та зміщують акценти протистояння в соціально-економічну, суспільно-політичну, культурну та інформаційно-медійну сфери життя суспільства (Рис. 2).

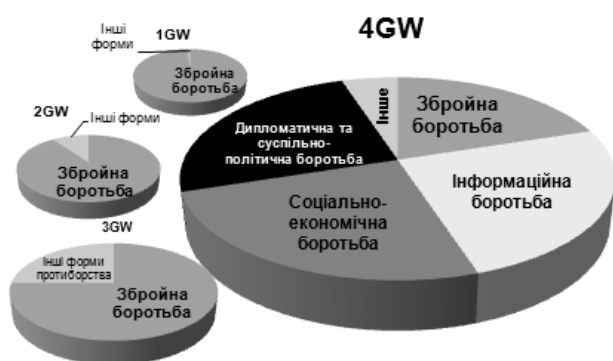

Рис. 1 – Сфери протистояння та їх вплив на досягнення цілей війнах різних поколінь

Засади ведення війн нового покоління були підхоплені та активно впроваджуються в практику ведення воєнних конфліктів по всьому світі. Концепція воєнних конфліктів «пост-Вестфальського» типу знайшла своє відображення в доктринах застосування ЗС США, НАТО, країн-членів блоку НАТО, інших країн світу. Саме підготовці до ведення воєнних конфліктів нового типу присвячені основні зусилля воєнно-наукових кіл провідних країн світу. За висловлюванням Уле-Веттлер Франца (д. істор. наук, генерал-лейтенанта Бундесвера): «...У колишні часи командувач міг бути впевнений, що прийдешня війна нагадуватиме війни, що мали місце в минулому і в сьогоденні. Це давало йому можливість аналізувати колишній досвід і черпати з нього відповідну тактику. Сьогодні командувач військами позбавлений такої можливості. Він знає з певністю лише одне: той, кому не вдається адаптувати досвід минулої

війни до нової реальності, приречений на поразку в наступній війні» [2].

Також ідеї «асиметричних» воєн четвертого покоління стали критично затребуваними в т.зв. «країнах-ізгоях» і в середовищі ісламського релігійного фундаменталізму та радикалізму [12-15], оскільки вони пропонують ефективний інструментарій для успішної протидії більш сильному в воєнно-економічному сенсі противнику. Наприклад, на інтернет-ресурсі «Кавказ-Центр», що донедавна позиціонувався як офіційний медійний орган уряду так званої Чеченської республіки Ічкерія, а зараз як міжнародна ісламська інтернет-агенція, можна знайти наукові праці [15] теоретиків ісламського релігійного фундаменталізму та радикалізму, які активно працюють над воєнними аспектами терористичної боротьби і вже давно стали adeptами «асиметричних» воєн четвертого покоління. За образним висловлюванням Абу Абіда аль-Карши, експомічника шейха Усами Бін-Ладена «Прийшов час для ісламських рухів, які стоять перед навалюючими новітніх хрестоносців, зрозуміти і прийняти принципи «Війни 4-го покоління...» [15].

Таким чином, узагальнюючи аналіз еволюційних змін в характері ведення сучасних воєнних конфліктів відзначимо, що ці зміни потребують і невід'ємного перегляду засад ведення збройного протистояння та самого характеру збройної боротьби, адаптації їх до зміни в стратегічній меті, завданнях та підходах до ведення війни.

Еволюція збройного протистояння в сучасних війнах («ворог як система»)

Приступаючи до аналізу змін які відбулися в характері збройної боротьби в сучасних війнах наведемо цитату полковника ПС США Джона Вардена, ідеолога повітряної операції Instant Thunder в ході кампанії Буря в пустелі в 1991 році: «Якщо ви починаєте планування операції з пошуку вразливостей в системі оборони ворога, то мало ймовірно що ви здатні будете виробити послідовний план. І навпаки, якщо підійти до аналізу системно, з точки зору загальних ідей про цілі та про природу ворога – у вас є хороші шанси на те, що Ваш план буде працювати...» [16].

Розвиваючи наведені вище ідеї стосовно еволюції збройного протистояння у сучасних війнах наприкінці 1980-х, та протягом 1990-х років на заході з'явилися цілий ансамбль споріднених концепцій застосування воєнної сили, як то «швидких рішучих операцій», «операцій деморалізуючого впливу», «операцій на основі ефектів» (Effects-Based Operations), спрямованих на «швидке досягнення переваги» (Rapid Dominance) та «повне домінуван-

ня» (Full Spectrum Dominance) [17-26]. По суті усі вони мають загальні риси і ознаки які коротко можна описати як відмова від спроб домогтися кількісної переваги над противником у живій силі і техніці (тобто від того виду бойових дій, при яких, за словами Наполеона, фортуна завжди на боці тих, у кого «більше батальйонів»). Навпаки ці концепції пропонували здійснювати «деморалізуючий вплив» на противника з метою зламати його і паралізувати волю до опору, не вдаючись до лобових атак та кровопролитних боїв.

Узагальнено ознаками сучасного збройного протистояння є [19]:

- нові погляди на призначення воєнної сили, що має забезпечити контроль над волею противника та його спроможністю до осмислених дій, позбавити його будь-якої можливості адекватно оцінювати і відповідати на загрози (не намагаючись при цьому здобути перевагу над його воєнним потенціалом);

- перевага в технічному оснащенні, рівні навченості особового складу, бойової підготовки військ (сил), методах ведення збройної боротьби має вирішальну роль порівняно з чисельною перевагою в особовому складі та озброєнні;

- воєнна сила стала універсальним інструментом в руках вищого військово-політичного керівництва в усіх видах потенційних конфліктів, при цьому об'єктом воєнному впливу стає суспільство ворога цілком;

- швидкість і маневреність набули принципового значення;

- втрати в живій силі можуть бути потенційно незначними, оскільки для досягнення бажаного ефекту ефективніше маніпулювати трагедіями поодиноких смертей аніж статистикою знищення мільйонів;

- прийоми ведення воєнних та бойових дій трансформуються з орієнтацією на нові погляди щодо призначення воєнної сили. Так замість систематичного знищення живої сили і техніки противника, його вимотування, воєнні і бойові дії будуть спрямовані на досягнення ефекту системного паралічу противника, придушення його волі, приголомшення, деморалізації, сковування, знищення системи управління.

Вперше наведені підходи до організації і ведення збройної боротьби були випробувані на практиці в ході кампанії «Буря в пустелі» в 1991 році під час планування та реалізації повітряної операції Instant Thunder. Архітектором цієї операції, що була основним компонентом «Бурі в пустелі», був полковник ВПС США Джон Уорден – голова відділу стратегічного планування «СНЕСКМАТЕ» у повітряних силах США. Уорденом був розроблений системний підхід до аналізу противника, ведення збройної боротьби, що в подальшому був система-

тизований в рамках концепції «Операції на основі ефектів». Ця концепція аж до 2008 року була домінуючою в Збройних силах США, а в їх повітряних силах, силах спеціальних операцій залишається такою і досі.

Запропоновані Уорденом моделі та підходи були опубліковані ним в рамковій науковій публікації «Ворог як система» [16]. В подальшому ж ці погляди були розвинуті і доповнені і іншими дослідниками та науковцями, як то генерал Девид Дептула, підполковник Алан Батчетел, і інші [19, 22, 23], та узагальнена в рамках концепції «системи систем» та т.зв. «революції у воєнній справі» (“revolution in military affairs”) [27, 28].

Узагальнено центром запропонованої системної моделі противника (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**) [16] є його воєнно-політичне керівництво, національні лідери, що становлять найбільш критично важливу складову в архітектурі системи національної безпеки та оточені і захищені чотирма іншими оболонками (шарами, кільцями). Так, другим шаром є система життєзабезпечення, виробництво, фабрики, електростанції, нафтозаводи і т.д., що під час війни є життєво важливими для забезпечення функціонування воєнно-економічного комплексу. Державна інфраструктура - автомобільні шосе, залізниці, енергетичні лінії становлять третю оболонку. Четвертим шаром є соціум (народонаселення). А останнім, п'ятим зовнішнім шаром є збройні сили.

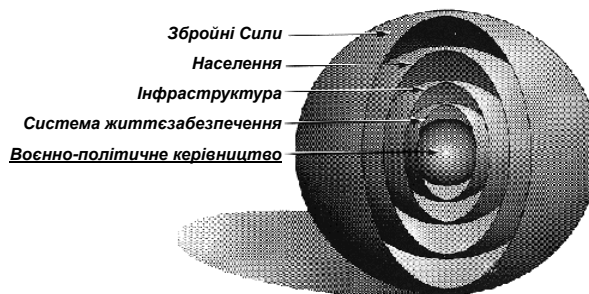

Рис. 3 – “Ворог як система” – модель п’яти кілець

На стратегічному рівні, досягнення цілей протистояння (війни) забезпечується шляхом «викликання невідворотних змін в одній або більше частинах фізичної системи противника, так, що противник буде змушений адаптуватися до наших цілей, або фізично не буде спроможний виступити проти нас. Ми назвемо це стратегічним паралічем», - зазначав автор [16].

При цьому концепцією визначаються так звані центри тяжіння (Centres of Gravity (COGs)), найбільш критичні підсистеми в окремих шарах, знищення чи нейтралізація яких матиме найвищий ефект та призведе до руйнування зв'язків між окремими шарами структури (стратегічний рівень) чи

виведення з ладу значних сегментів моделі в середині шару (оперативний рівень). Відповідно ці центри тяжіння є об'єктами першочергового ураження противника. При цьому, переважна більшість з них не є військовими об'єктами. Але ці центри тяжіння (або зони вразливості) мають абсолютно вирішальне значення для функціонування держави, для здатності суспільства противника до боротьби й організованого опору як у матеріальному, так і в ідеологічному та духовному плані, для збереження бойового духу і єдності суспільства.

При цьому найбільш ефективним є ураження центрів тяжіння з центральних кіл (шарів) моделі противника. Немає необхідності витрачати власні ресурси для знищення армії противника, руйнувати його соціально-культурне середовище, інфраструктуру та національну економіку. Замість того щоб знімати шар за шаром захисні оболонки модельної побудови противника, оголюючи і роблячи вразливим тим самим його воєнно-політичне керівництво, як це було, наприклад, під час Другої світової війни, достатньо «просвердлити цибулину» його захисних оболонок, вражаючи виявлені стратегічні чи оперативні центри тяжіння, та безпосередньо вразити внутрішнє кільце, реалізуючи схему «війна зсередини назовні», як це відбулось наприклад у Лівії та відбувається наразі на Сході України (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

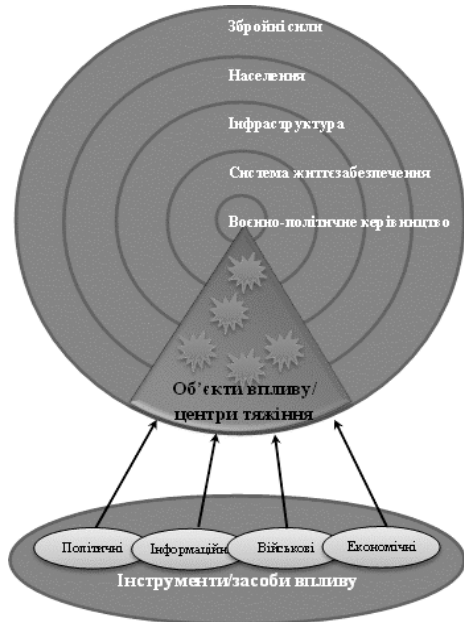

Рис. 4 – Здійснення всебічного впливу на ворожу систему

Цікавою є оцінка західних експертів про те, що будь-яка країна середнього розміру при раціональному ураженні до 500 її об'єктів може бути повністю паралізована. Слід також зазначити, що «п'ять кілець» - це певна умовність, оскільки практично не-

можливо створити готовий шаблон дій чи повністю автоматизувати процес вибору цілей атаки при плануванні воєнних дій. В той же час модель «п'яти кілець» дає необхідну відправну точку для початку планування будь якої воєнної кампанії, зокрема загальні методики, перелік питань, пріоритети для планування операцій.

Узагальнюючи наведені принципи застосування воєнної сили розглянемо яким чином відбуватиметься збройна агресія у війні нового покоління. Так збройна агресія проти держави-жертви відбуватиметься у два етапи [28, 29].

Метою першого етапу агресії буде системоруйнування держави-жертви: повна дезорганізація системи державного, економічного, військового управління; «осліплення» системи розвідки й ППО країни; деморалізація населення, наведення паніки й шоку; дезорганізація військових заходів держави-жертви. На першому етапі наноситимуться високоточні ракетно-бомбові удари на всю глибину території країни, будуть масово застосовані розвідувально-диверсійні групи, активізована задалегідь підготовлена агентурна мережа. В якості цілей для ураження (знищення чи захоплення) будуть обрані життєво важливі об'єкти держави-жертви. Списки першочергових об'єктів ураження складаються задалегідь відповідно до концепції «п'яти кілець»: у центрі - політичне керівництво, потім система життєзабезпечення, інфраструктура, населення й лише в останню чергу збройні сили. Одночасно (або завчасно) забезпечуватиметься формування лояльного агресору руху опору, проводитимуться спеціальні операції, здійснюватиметься електронне придушення й знищення систем розвідки, управління та зв'язку, проводитимуться кібероперації, почнуться операції інформаційної та економічної війни, здійснюватиметься легалізація агресії у міжнародних інституціях.

Другий етап агресії - наземне вторгнення - почнеться тільки в тому випадку, якщо він буде визнаний доцільним! По суті, це буде зачищення місцевості і контроль території, передача влади у країні жертви до лояльних агресору політичних кіл. Як правило наземне вторгнення буде відбуватися під виглядом введення миротворчого контингенту.

Головна особливість цього етапу полягає в тому, що війська вторгнення НЕ будуть вести класичні бойові дії. Навпроти, вони будуть усіяко прагнути до того, щоб виключити навіть саму можливість вступу в бій. Характерні риси цього етапу агресії [20, 21]:

- випередження противника на всіх етапах: збору, оцінки інформації, ухвалення рішення й дії;
- відсутність зосередження, висування військ, розгортання в бойовий порядок, безпосередньо атаки, переслідування або відходу на нові рубежі, як і

відсутність у звичному розумінні рубежів, смуг, флангів, фронту й тилу;

- абсолютне інформаційне домінування, що впроваджує в життя принцип масування результатів, а не масування сил;

- широке використання тактичних наземних і повітряних робототехнічних комплексів для знищення осередків опору, що залишилися.

Аналогічним чином змінились і погляди на відбиття зовнішньої (чи то внутрішньої) агресії, що мають відповідати на виклики безпеки (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**) [30,31]. Так, на відміну від попередніх поколінь воєн, нова концептуальна модель оборони держави передбачає перехоплення стратегічної ініціативи вже на початковому етапі збройної боротьби, фактично виключаючи етап нарощування сил та виснаження противника.

Нові погляди на призначення і принципи застосування воєнної сили у сучасних конфліктах і війнах визначили необхідність трансформації форм та способів її застосування, що стали б більш повно відповідати характеру збройної боротьби, який зазнав кардинальних змін. Тому подальшим логічним розвитком концепції війн четвертого покоління і поглядів на застосування воєнної сили у них стала концепція мережецентричних (мережеорієнтованих) воєнних та бойових дій (МЦВБД, Network Centric Warfare - NCW) [32-40]. Вона стала органічним продовженням та кінцевою ланкою в ланцюгу еволюції «воєнного конфлікту - збройного протистояння – форм і способів ведення воєнних і бойових дій», а з її появою процес обґрунтування воєнно-теоретичних засад змін у воєнно-політичній сфері набув завершеного вигляду. Хоча практична значи-

Рис. 5 – Відсіч агресії – концептуальний підхід

Тільки так можна опинитися попереду противника в циклі управління, в іншому випадку він завжди випереджатиме жертву на крок. При цьому, як і у випадку організації агресії, її відсіч має відбуватися за всіма напрямками застосування сили: політичному, дипломатичному, економічному, інформаційно-медійному, соціально-культурному, військовому. Стратегічною метою усіх зусиль має стати зміна політичного становища агресора, переконання його в тому, що його стратегічні цілі або недосяжні, або їх досягнення нерозмірно дороге. Тому і у випадку відсічі агресії цілі для контрударів мають вибиратися згідно такої ж моделі, забезпечуючи зміну політичного режиму ворога.

мість та реалізованість концепції МЦВБД в коротко- та середньостроковій перспективі є предметом дискусії, її загальні принципи та засади знаходять відображення в планах розвитку та трансформації збройних сил більшості провідних країн світу. Нажаль детальний огляд цієї концепції виходить за рамки циклу статей, тому лише зазначимо, що МЦВБД дозволяють практично реалізувати в сфері збройної боротьби принципи воєн 4-го покоління і перейти від війни на виснаження й знищення противника до більш швидкоплинної й ефективної форми, для якої характерні дві основних риси: швидкість управління й принцип самосинхронізації дій угруповань військ.

Висновки

Підсумовуючи огляд воєнно-теоретичних засад та передумов трансформаційних змін у воєнно-політичній сфері наголосимо, що в рамках обмеженого формату публікації неможливо охопити усі аспекти заявленої теми, а лише навести узагальнене їх бачення. Тим не менш, проведений аналіз показав, що зміни, які відбулися у воєнно-політичній сфері у світі в останні два десятиріччя, були значними, та носили діалектично-якісний характер. Загалом їх можна достатньо повно охарактеризувати висловлюванням з передмови до Стратегічного оборонного бюлетеня України [2]: сучасні війни та воєнні конфлікти тепер більш повно «охоплюють практично усі сфери діяльності суспільства – політичну, економічну, соціальну, інформаційну та військову. У зв'язку з цим стає очевидною необхідність перегляду принципів забезпечення оборони держави. Надійність захисту від можливої збройної агресії повинна базуватися на широкому залученні не лише військових сил і засобів, але й потенціалів інших складових системи національної безпеки».

В середньостроковій перспективі (протягом найближчих 15-20 років) матимуть місце воєнні конфлікти як попередніх, так і нового (четвертого) покоління, але з трендом на зміщення інтенсивності в бік війн четвертого покоління. Воєнні дії у цих конфліктах будуть вестися у всіх фізичних сферах, доступних сторонам протиборств: на суші, на морі, в повітрі та космосі. Окрім воєнного протиборства комплексно будуть застосовуватись інструменти інформаційно-психологічного, соціально-економічного та дипломатичного і суспільно-політичного впливу в будь-яких формах конфліктів. Загальною метою протиборства в усіх формах конфліктів буде зміна політичного становища ворога, примушення до прийняття сприятливих для іншої сторони умов виходу з конфлікту. Але в залежності від виду (покоління) конфлікту досягнення мети здійснюватиметься:

- для війн (конфліктів) попередніх поколінь – шляхом впливу (знищення чи виснаження) на воєнну організацію противника. Провідна роль в таких конфліктах буде відводитись воєнному протиборству, інші елементи національної могутності (інформаційний, економічний та політичний блок сектору національної безпеки) будять здійснювати свою діяльність з метою посилення успіхів та закріплення досягнутих результатів в сфері збройної боротьби;

- для війн (конфліктів) нового покоління – шляхом впливу на суспільство ворога. Провідна роль в таких конфліктах буде відводитись комплексному інформаційному, економічному та політичному протиборству. Збройне протиборство буде спрямоване на створення передумов, посилення ус-

пхів та закріплення досягнутих результатів в інших сферах боротьби.

Слід зазначити, що поділ сучасних конфліктів на покоління (види) скоріш за все буде досить умовним, оскільки в період зміни характеру воєн (конфліктів) вони матимуть ознаки одразу кількох поколінь, а самі зміни відбуватимуться протягом досить тривалого часу і матимуть безперервний характер з поступовим зміщенням акценту на війни четвертого покоління. В рамках цього тренду так само поступово змінюються і погляди на призначення та принципи застосування воєнної сили у війнах (конфліктах) сучасності та найближчого майбутнього. Воєнна сила розглядається в комплексі з іншими інструментами впливу і в перспективі повинна бути націлена не на здобуття переваги над воєнним потенціалом противника, а на встановлення контролю над його волею та спроможністю до осмислених дій і подальшого опору. Це призводить до змін в форм і способів застосування збройних сил, ведення воєнних і бойових дій, та призвело до появи концепцій операцій спрямованих на досягнення ефектів та мережецентричних воєнних та бойових дій.

Зазначені принципи почали впроваджуватись в практику забезпечення безпеки і оборони окремих держав (націй) та на регіональному і загальносвітовому рівнях на рубежі XXI століття. Першими трансформацію збройних сил (а по суті всього сектору національної безпеки) в рамках підготовки держави до адекватної відповіді на виклики і загрози нового тисячоліття, адаптації збройних сил до воєн нового покоління почали США [2]. У рамках трансформації збройних сил здійснюється реформа системи управління й бойової підготовки, теорії й практики ведення воєнних та бойових дій на всіх рівнях, розширюється спектр можливих загроз і завдань міністерства оборони. Огляду воєнно-практичного змісту трансформаційних перетворень (за досвідом провідних країн світу) буде присвячена наступна публікація.

Перелік джерел

1. Rumsfeld D.H. Transforming the Military / Donald H. Rumsfeld // Foreign Affairs – 2002 №3, V. 81 – P. 20–32 (Рамсфельд Д. Трансформирование Вооруженных Сил Перевод с английского Виталия Шлыкова, Александра Белкина. [Електронний ресурс] / Д. Рамсфельд // Отечественные Записки – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?numid=9&article=353>)
2. Стратегічний оборонний бюлетень України [Електронний ресурс/PDF document] – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/ua/def_planning/Buletен_MOU_UKR_27.3.13.pdf
3. Lind W. S. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation / William S. Lind, Colonel Keith

- Nightengale (USA), Captain John F. Schmitt (USMC), Colonel Joseph W. Sutton (USA), and Lieutenant Colonel Gary I. Wilson (USMCR) // *Marine Corps Gazette*. – October 1989. – P. 22–26. (Меняющееся лицо войны: четвертое поколение [Электронный ресурс] / Уильям С. Линд, Кит Найтингейл, Джон Ф. Шмитт, Джозеф У. Саттон, Гэри И. Уилсон // Институт Распространения Информации по Социальным и Экономическим Научам – Режим доступа: http://www.irisen.ru/lib/menyayushcheesya_litso_voyny_chetvertoe_pokolenie.html.)
4. Toffler A. War and Anti-War: Making Sense of Today's Global Chaos / Alvin Toffler, Heidi Toffler – Grand Central Publishing, 1995. – 368 p.
 5. Spinney F.C. Fourth generation warfare is here! / Franklin C. Spinney, Harold A. Gould // University of Virginia, Center for South Asian Studies, Fall 2001 Newsletter. Retrieved Apr 26, 2005, from http://www.dnipogo.org/fcs/gould_spinney_4GW.htm
 6. Richards Ch. W. Neither shall the sword : conflict in the years ahead / Chester W Richards; Center for Defense Information (Washington, D.C.) – Washington, D.C. : World Security Institute's Center for Defense Information, 2005. – 94 p.
 7. Hammes Th.X. The Sling and the Stone: On War in the 21st Century / Colonel Thomas X. Hammes, USMC – Zenith Press, 2006. – 336 p.
 8. Creveld M.V. Transformation of War / Martin Van Creveld – Simon and Schuster, 2009. – 254 p.
 9. Draft FMFM 1A, by the Fourth Generation War Seminar [Электронный]
 10. Conflict in the Years Ahead : Fourth Generation War and Grand Strategy, by Chet Richards / J. Addams & Partners, Inc. Version 7.1 - August 2006 http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/2.%20conflict_in_the_years_ahead_v7.1.ppt
 11. Леваков А. Вертикальный предел [Электронный ресурс] – Электрон. дан. (1 файл). – 2008-2009. – Режим доступа: <http://freelance4.narod.ru/vertical.pdf>. – Название с экрана.
 12. Андреев В.Г. Оружие и война: новые тенденции развития // Вестник академии военных наук. 2005. № 1. С. 159 – 168.
 13. Бородин Ю.А. Эволюция вооружения, поколений войн, тактики и средств специальной физической подготовки военнослужащих / Ю.А. Бородин, В.Н. Романчик, О.М. Боярчук. – Киев, 2004. – 35 с.
 14. Слипченко В.И. Войны шестого поколения. Оружие и военное искусство будущего В. И. Слипченко. – Москва: Вече, 2003. – 384 с. – ISBN
 15. Война «Четвертого Поколения» [Электронный ресурс] // КавказЦентр – Режим доступа: <http://www.kavkazcenter.com/russ/content/2006/08/11/46454.shtml>
 16. John A. Warden III, The Enemy as a System / John A. Warden III // *Airpower Journal* 9. – Spring 1995. – P. 40-55.
 17. United States Joint Forces Command (2001), Rapid Decisive Operations, Concept Paper, Washington, D.C., March. 22 October 1999 USJFCOM J9 Concepts Division (J92)
 18. Warden, John A. III (1988), The Air Campaign: Planning for Combat, Washington, D.C.: National Defense University Press, ISBN 978-1-58348-100-4
 19. Ullman, Harlan, and James P. Wade (1996), Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance, Center for Advanced Concepts and Technology, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. http://www.dodccrp.org/files/Ullman_Shock.pdf
 20. Joint Vision 2010. America's Military: Preparing for Tomorrow [Electronic resource] / Office of Joint Chiefs of Staff / Office of primary responsibility: Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 5126 Joint Staff, Pentagon, Washington, D.C., 1996. – Electronic data (1 file) – Mode of access: <http://www.dtic.mil/jv2010/jv2010.pdf>. – Last access: 2011. – Title from the screen.
 21. Joint Vision 2020. America's Military – Preparing for Tomorrow [Electronic resource] / Office of Joint Chiefs of Staff / Approval authority: Chairman of the Joint Chiefs of Staff; office of primary responsibility: Strategy Division, Directorate for Strategic Plans and Policy (J-5), Joint Staff, Pentagon, Washington, D.C., 2000. – Electronic data (1 file) – Mode of access: http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfq_pubs/1225.pdf. – Last access: 2011. – Title from the screen.
 22. Deptula, David A. Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare, Arlington, VA: Aerospace Education Foundation, 2001
 23. Batshcelet A. Effects-Based Operations: A New Operational Model?// Army War College Paper, 2002 . P.36.
 24. Cebrowski A. Military Transformation Strategic Approach. Office of Force Transformation. Washington, DC. December 2003. P. 34
 25. Effects-Based Operations Paul K. Davis Office of the Secretary of Defense and the United States Air Force http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2006/MR1477.pdf
 26. Mattis, James N. "USJFCOM Commander's Guidance for Effects-based Operations." Parameters, Vol. XXXVIII, Autumn 2008. pp. 18-25. Retrieved 2010-06-02.
 27. Owens, William A. The Emerging U.S. System of Systems.// Strategic Forum № 63, Institute for National Strategic Studies, February 1996.
 28. Бетц Д. Революция в военном деле и «армейские операции вне условий войны»: обоюдоострое оружие// Отечественные записки № 5 (25), 2005. [Электронный ресурс] URL:

29. "Сетецентрическая война": готова ли к ней Россия? И.М. Попов "Советская Россия" 19 января 2009 г.
<http://www.milresource.ru/NCW.html>
<http://www.sovross.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=56877>
30. Олегин А., Сатаров В. США: Ставка на абсолютное большинство.// Отечественные записки №5 (25), 2005. [Электронный ресурс] URL: <http://www.strana-oz.ru/?numid=26&article=1144> (дата обращения 04.09.2010).
31. Савин Л.В. Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию Л.В. Савин. – М.: ©Евразийское движение, 2011. – 130с. – ISBN 978-5-903459-02-5
32. Johnson, Jay L. Address to the U.S. Naval Institute. Annapolis, Md. 23 April 1997.
http://www.navy.mil/navydata/people/flags/johnson_j/speeches/usni0423.txt
33. Cebrowski, A. K. Network-Centric Warfare: Its Origin and Future / Cebrowski, A. K., Garstka, J. H. // U.S. Naval Institute Proceedings. – January 1998. – 124/1/1, 139.
34. Net-Centric Environment Joint Functional Concept 1.
http://www.dtic.mil/futurejointwarfare/concepts/netcentric_jfc.pdf
35. Alberts D., Garstka J., Hayes R., Signori D. Understanding Information Age Warfare. CCRP, August 2001. P. 58.
36. Cebrowski A. Transforming Transformation – Will it Change the Character of War? Discussion Paper, 2004.
37. Net-Centric Operational Environment. Joint Integrating Concept. Version 1.0. Joint Staff. Washington, D.C. 31 October 2005.
38. Barnett, Thomas P.M. The Seven Deadly Sins of Network-Centric Warfare. U.S. Naval Institute, 1999 [Электронный ресурс] URL: <http://www.thomaspmbarnett.com/published/7d.htm> (дата обращения 20.03.2008).
39. The NCW illusion By Milan Vego
<http://www.armedforcesjournal.com/2007/01/2392378>
40. David S. Alberts, John J. Garstka, Frederick P. Stein, Network centric warfare : developing and leveraging information superiority, CCRP, 2000. P. 308.
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ccrp/nw.pdf>

Рецензент:

Автор: АНТОНОВ Артем Віталійович

Науковий центр Повітряних Сил Харківського університету Повітряних Сил, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Автор: ЖИЛІН Євген Ігоревич

Науковий центр Повітряних Сил Харківського університету Повітряних Сил, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник

Автор: БЗОТ Володимир Броніславович

Науковий центр Повітряних Сил Харківського університету Повітряних Сил, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник